

Dialektar – eit lurespørsmål?

Ein diskusjon om omgrepa dialekt og mállýska

Av Kari Gjerdevik

1 Innleiing

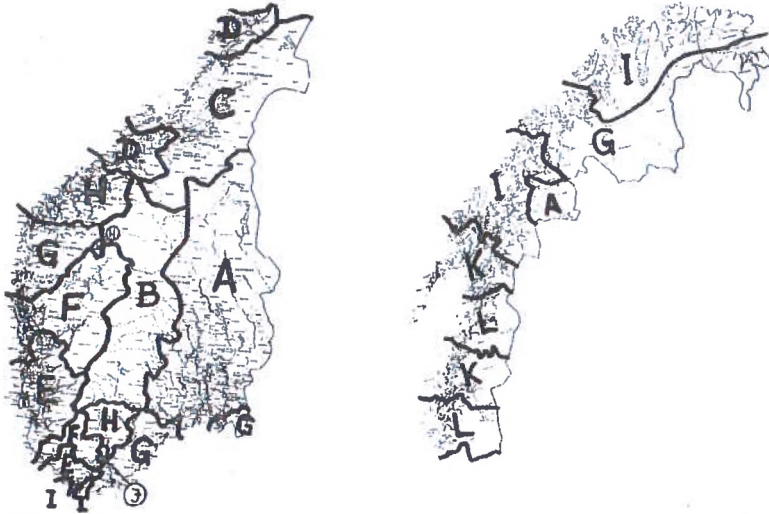
Det er svært ulike oppfatningar i ulike land om kva omgrepet 'dialekt' inneheld. Det kan avspegle ulike funksjonar eit slikt omgrep har, og ein bør ein difor sjå nærare på dialektomgrepet og kva det betyr både for språkforskarar og andre. Denne artikkelen gir eit lite innblikk i kva nordmenn og islendingar legg i omgrepa 'dialekt' og 'standardtalemål'¹.

Dialektsituasjonane i Noreg og på Island er svært ulike. Det var difor interessant for meg å sjå om informantane frå dei to landa òg gav forskjellige definisjonar på omgrepa dialekt/mállýska, eller om likskapane var større enn forskjellane. I Noreg er me vel samde om at me har mykje talemålsvariasjon, spesielt når me samanliknar med Island, og ordet 'dialekt' er mykje brukt i daglegtale og i språkvitskapen. På Island er det derimot ikkje semje om det finst dialektar eller ikkje.

¹ Artikkelen baserer seg på masteravhandlinga mi: *"Det er ikkje det at eg ikkje er stolt"*. Ein studie av kva oppfatningar nordmenn og islendingar har om dialekt/mállýska. Masteravhandling i nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen. 2005. Takk til Helge Sandøy og Cathrine Bleikli for hjelp med gjennomlesing og tips.

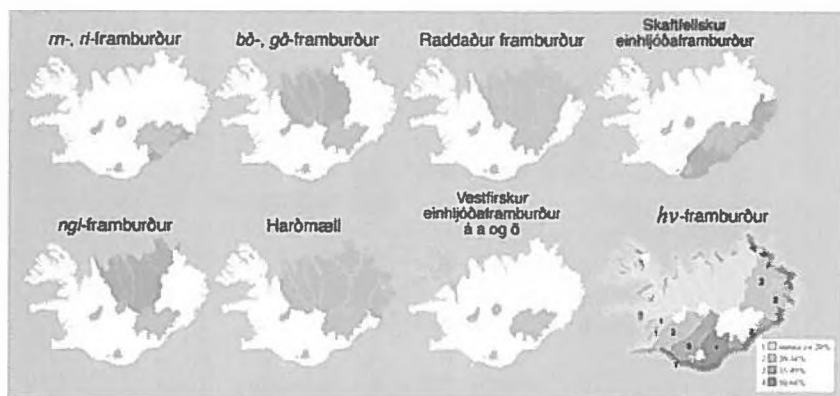
1.1 Variasjonsoversikt

I Noreg deler me gjerne opp talemålet etter desse kriteria: *spor av jamvekt, apokope, reduksjon til -e i endestavingsvokalismen og delt eller udelt femininbøyging* (Sandøy 1987 og 1996). Alle desse kriteria er morfologiske. Dette resulterer i ei grovinndeling som kan illustrerast slik:

Illustrasjon 1: Inndeling med delt/udelt femininum på alle områda. A: Jamvektsmål utan både apokope og delt femininum. B: Jamvektsmål utan apokope og med delt femininum. C: Jamvektsmål med apokope og utan delt femininum. D: Jamvektsmål med apokope og delt femininum. E: A-mål utan delt femininum. F: A-mål med delt femininum. G: E-mål utan delt femininum. H: E-mål med delt femininum. I: E/a-mål utan delt femininum. J: E/a-mål med delt femininum. K: Ikkje-jamvektsmål med apokope og utan delt femininum. L: Ikkje-jamvektsmål med apokope og delt femininum. (Sandøy 1987)

Desse områda kan igjen delast opp, heilt ned til bygdenivå. På Island er det helst fonologiske trekk som skil 'mállýskur'. Ein viss uttale dominerer gjerne i eit visst område, men det er ikkje alle i kvart område som brukar den aktuelle uttalen, og statistikk vert difor ofte nytta for å visa utbreiinga av uttaletrekka (Sandøy 1977).

Illustrasjon 2: Område der særskilte trekk er mest utbreidd (basert på Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason 2001).

1.2 Kva er dialekt?

Dialektdefinisjonar er kulturavhengige, og det at definisjonane er ulike i ulike land, botnar i kulturforskjellar. Det kan vera vanskeleg å skilja dialektomgrepet frå det meir allmenne varietetomgrepet. Omgrepet 'varietet' kan definerast som eit "heilt språkssystem som skil seg frå andre språkssystem" (Røyneland 2003:14) og som eit sett av samhörjande variantar (Sandøy 1996:99), og det kan difor nyttast om både 'dialekt' og 'språk'. Richard A. Hudson (1996:22) argumenterer for at ein varietet som opplagt, avgrensbar sanning, og dermed òg 'dialekt' og 'språk', ikkje finst. Desse omgrepa er derimot nyttige for talemålsforskinga fordi dei finst som einingar i fantasien vår. Folk identifiserer omgrepa og plasserer seg sjølve i forhold til dei, som Hudson sjølv seier. Men korleis definerer me så 'dialekt'?

Eric Papazian (1998:99) peikar på ein motsetnad mellom nordisk og engelsk definisjonstradisjon. Den tradisjonelle nordiske definisjonen er "trong" og ser på dialekt som ein geografisk avgrensa variant av eit nasjonalspråk. Den engelske definisjonen er "nyare" og "opnare" og inkluderer alle slags variantar av eit språk, som til dømes sosiale og

etniske i tillegg til geografiske. Tone Skramstad (1999) vil opna opp dialektdefinisjonen i Noreg òg:

Slik jeg ser det, blir det kanskje riktig også i Norge å ta i bruk en "ny" dialektdefinisjon. Jeg mener det ligger et normativt syn som kolliderer med deskriptiv vitenskap bak en inndeling av dialekt og talemål [Fotnote: *Talemål* er samtidig et samlebegrep for muntlig språk.] som to atskilte størrelser. Velger vi å beholde den tradisjonelle nordiske dialektdefinisjonen, mener jeg vi i stor grad opprettholder synet på *dialekt* som en statisk størrelse, slik at for eksempel *hadelandsdialekten* kun rommer et bestemt repertoar av for eksempel lingvistiske, fonologiske og morfologiske størrelser. (Skramstad 1999:37)

Vidare vel Skramstad å definera 'dialekt' på denne måten:

Når jeg definerer *dialekt* i denne avhandlingen, velger jeg å se på *dialekt* og *talemål* som likestilte, og bryter dermed med hva Venås (1991a) betegner som vanlig i nordisk forskningstradisjon. Jeg velger å bruke begrepene *dialekt*, *varietet* og *talemål* som synonymmer. Med en slik alternativ og utvidet (Nesse 1999a) definisjonsbruk snakker alle mennesker dialekt. (Skramstad 1999:37).

Skramstad nemner òg danske og svenske forskarar og kva dei seier om det danske og svenske forholdet mellom dialekt og standardspråk: Kjeld Kristensen (1977) meiner at det i dansk finst ein skala med dialekt i eine enden og standard i den andre, med seks "mellomtrinn" der grensene er tilfeldige. Karl-Hampus Dahlstedt (etter Venås 1997) deler det svenske språket inn i fire lag: genuin dialekt/bygdespråk, utjamna dialekt, regionalt riksspråk og nøytralt riksspråk. Inndelinga opnar for omgrepet 'regionalspråk', som vart innført i dansk språkforskning av Inger Ejskjær (Skramstad 1999:42). Denne artikkelen kjem ikkje til å gå vidare på diskusjonen om det finst regionalspråk/-dialektar i Noreg.

Ein annan måte å dela inn dialektdefinisjonar på, er den som Unn Røyneland (2003) refererer:

Lingvistisk definisjon: Ein dialekt er ein geografisk, sosial eller etnisk varietet som i seg sjølv utgjer eit komplett språkssystem. (Røyneland 2003:22).

Sosiologisk definisjon: Ein dialekt er ein varietet som kunne ha fungert som eit språk, men som ikkje er formelt standardisert. Ein dialekt er dermed avhengig av ein standard. I dei fleste moderne samfunn har dialekt etter denne definisjonen ein avgrensa funksjon som nærsspråk, dvs. språk til bruk innafor private domene eller i uformelle situasjonar. (Røyneland 2003:23).

Psykologisk definisjon: Ein dialekt er den talemålsvarieteten ein person lærer først, uavhengig av kva for samfunnsmessig status eller funksjon denne varieteten elles måtte ha. Ein talemålsvarietet som ligg nær opp til skriftspråket, til dømes bokmål/nynorsk, vil såleis også kunne kallast for ein dialekt hos dei som har vakse opp med han, men standard for dei som lærer han i vaksen alder. (Røyneland 2003:23).

På Island er det helst uttalen som skil talemålsvarietetar frå kvarandre, men Höskuldur Þráinsson og Krístján Árnason (2001) set fram ein vidare definisjon av 'mállýska'. Den inkluderer både geografiske og sosiale aspekt og presiserer i tillegg at språket på Island varierer på både lyd-, ord-, bøyings- og setningsnivå:

[...] málvenja sem er bundin ákveðnum landshluta eða ákveðnum hópi (stétt) fólks. Þessar málvenjur geta í raun varðað alla þætti málkunnáttunnar og málkerfisins, svo sem þessa:

- a. máhljóðin og framburð þeirra
- b. orðaforða og merkingu orðanna
- c. beygingu orða
- d. setningagerð

Mállýskumunur er til í öllum tungumálum. Sums staðar er hann einkum landshlutabundinn, annars staðar ekki síður tengdur ólíkum stéttum eða þjóðfélagshópum. Þegar talað er um íslenskar mállýskur er oftast átt við staðbundnar framburðarmállýskur, enda hafa þær verið rannsakaðar nokkuð ítarlega. Á Íslandi má þó finna mállýskumun sem varðar alla þá þætti sem

taldir eru í a–d hér á undan². (Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason 2001).

Standard

I Noreg finst det ikkje eit allment godkjent standardtalemål, men berre ei rettleiing, som ingen er plikta til å bruka (Norsk språkråd. Årsmelding 2001, vedlegg 4). På Island finst det inga vedteken talemålsnorm. Ei drøfting av standardomgrepet er likevel nødvendig fordi dialektomgrepet ofte viser til standard-omgrepet. Me såg til dømes at den sosiologiske og den psykologiske definisjonen eg viste til over, inkluderer standardomgrepet.

Nancy A. Niedzielski & Dennis Preston (2003:41) seier at folk ser på andre som brukarar eller ikkje-brukarar av ein idealisert standard. Sandøy (1996:11) meiner òg at folk (nordmenn) flest definerer 'dialekt' ut frå standard, at dei måler dialekt som avvik samanlikna med noko som vert oppfatta som "normalt" eller "standard". Sjølv meiner Sandøy (2003) at "standardtalemåla", eller "riksmålet", har lyd- og intonasjonsforskjellar som har "grunnlag i lokale språksamfunn" (Sandøy 2003:238f). Sidan desse talemåla "blir lært som morsmål, kan ein språkvitskapleg sett rekne desse varietetane som dialektar (eller geolektar)." (S.s.). Han meiner at historisk bakgrunn ikkje bør forstyrre den språkvitskaplege kategoriseringa, og at den må ta utgangspunkt i samtida. Sandøy skil òg mellom skildring av språk og skildring av ideologiske oppfatningar, og han meiner at bruken av termane 'standard' og 'bokmål' på ulike dialektar refererer til òi ideologisk oppfatning med språkpolitisk

² Omsetjing: språkvane som er bunden til ein bestemt landsdel eller ei bestemt gruppe (klasse) av folk. Desse språkvaneane kan faktisk gjelda alle delar av språkkunnskapen og språksystemet, slik som desse: a. språklydane og uttalen av dei, b. ordtilfang og tydinga av orda, c. ordbøying, d. setningskonstruksjon. Dialektskilnad finst i alle språk. Somme stader er han særleg landsdelsbunden, andre stader er han meir knytt til ulike klassar eller samfunnsgrupper. Når det er snakk om islandske dialektar, er det oftast meint stadbundne uttaledialektar, og dei har det òg vore forska utførleg på. På Island kan ein likevel finna dialektskilnad som gjeld alle punkta i a–d ovanfor.

innhald, som aksepterer synet på visse dialektar som overordna og overregionale trass i at dei har lokale særdrag.

Unn Røyneland (2003:25) meiner at det finst to talemålsstandardar i Noreg, ei talt form av bokmål og ei talt form av nynorsk, som er mykje brukte i media. Ho seier at bokmålsstandarden har hatt mest gjennomslag, og at det helst er talemålet i og rundt Oslo som vert assosiert med standardtalemål. Ho deler bokmålsstandarden opp i ein *konservativ* og ein *radikal* standard. Den konservative "ligg nær den tradisjonelle 'Oslo-vest-dialekten' og vert assosiert med høg sosial klasse og sosio-kulturell og økonomisk prestisje" (Røyneland 2003:25), og den radikale er "meir variert, folkeleg og gjerne austkantprega oslomål som gir assosiasjonar i retning av urbanitet og modernitet." (S.s).

Halldór Halldórsson (1971) poengterer at det ikkje er nødvendig med eit standardmål på Island, fordi alle forstår kvarandre. Han viser til to andre grunnar for standardisering på Island: forsøket på å stri mot endringar i det islandske språket, og strevet etter å gjera språket vakrare. Björn Guðfinnsson prøvde likevel å laga ei liste over standardiseringsforslag, og han oppmoda om bruk av "korrekt uttale", hv-uttale og hard uttale³, men det vart aldri laga ein offisiell standard. Det har derimot vore ein sterk tendens til utjamning eller standardisering (Krstján Árnason 2003:203), og visse språktrekk, som *flámæli*⁴, har vore sterkt stigmatiserte. Riksringkastinga på Island (Ríkisútvarpið) har sidan byrjinga stått for strenge, interne språkreglar (Heimir Pálsson 2003). Heimir Pálsson (2003) legg fram

³ *Hv-uttale* vil seia [x], [xv] eller [xʷ] i staden for [k^hv] i ord med skrivemåten *hv*, *hard uttale* betyr at ein bruker postaspirasjon, til dømes [t^h] i staden for [t] i <gata> (Ari Páll Kristinsson 1988:66–67).

⁴ *Flámæli* er ei lågning av mellomhøge vokalar slik at /i/ [i] og /u/ [y], vert uttalte likt med /e/ [e] og /ø/ [ö] (Krstján Árnason 2003:206).

tanken om at radioen har laga eit nytt språkleg register som ligg ein stad mellom forseggjort⁵ språkbruk og opplese skriftspråk.

Første delen av mastergradsprosjektet mitt sette seg føre å svara på korleis "lekpersonar" definerer 'dialekt', om dei var samde med dei vitenskaplege definisjonane på dialekt, og om dei meinte at standardtalemål finst i Noreg og på Island. Del to av denne artikkelen gjengir resultatata frå granskinga mi.

2 Resultata frå granskinga

I mastergradsprosjektet mitt intervjuja eg åtte norske og åtte islandske informantar. Dei hadde ikkje høgare utdanning innanfor språkfag, og det var nokså lik fordeling av menn og kvinner. Den første delen av intervjuja handla om dialektomgrepet, og eg har prøvd å dokumentera likskapane og skilnadene på korleis nordmenn og islendingar⁶ oppfattar omgrepet. I avhandlinga stilte eg meg ei rekke konkrete spørsmål, som eg svara på eitt og eitt. Desse spørsmåla og svara er gjengitt nedanfor.

Mildrid Olsen skreiv i 1993 ei hovudoppgåve der ho samanliknar dialektomgrepet i Hordaland i Noreg og i Bayern i Tyskland. Ho brukte òg 16 informantar som ikkje hadde språkfag i fagkrinsen. Alle desse var kvinner. Der ho har stilt eit spørsmål som liknar eitt eg sjølv stilte, vil eg referera til hennar resultat i lag med mine til samanlikning.

- Korleis ordlegg informantane seg om lytteprøvane dei får høyra?

⁵ Eit vanleg språkuttrykk på Island er *vandað mál* eller *að vanda sig*. Dette har eg omsett med *forseggjort språkbruk* og *å gjera seg føre med språket*, som vil seia at ein bevisst prøver å bruka eit "godt" og "tydeleg" språk.

⁶ Sidan granskinga mi hadde eit kvalitativt preg, med berre åtte informantar frå kvart land, kan eg ikkje generalisera resultatata til å gjelda for "alle". Når eg refererer til "nordmennene" og "islendingane", er det dei norske og islandske informantane i granskinga eg viser til.

Dei norske informantane fekk høyra lydopptak av fire ulike personar frå ulike delar av landet, og dei islandske informantane fekk høyra to lydopptak. Deretter vart dei bedne om å forklara om dei høyrde forskjellar på personane, og forklara kva slag forskjellar det var. Alle høyrde forskjell på lytteprøvane, men det var nordmennene som brukte ordet *dialekt* til å forklara kva dei høyrde. Dei peika derimot ikkje på kvifor dette er dialekt, eller kva det er som gjer dette til dialekt. Dei viste heller ikkje særleg til andre trekk ved språkbruken/språkføringa. Islendingane trekte derimot ikkje fram ordet *mállýska*, men såg på særskilte fonologiske språktrekk, lokalisering av personane og språkbruk/språkføring.

Det ser såleis ut til at det er skilnad på korleis nordmennene og islendingane er medvitne om variasjon i språket. Islendingane viser større medvit om fonologiske variablar, som ikkje viser til bestemte geografiske område, medan nordmennene har eit meir geografisk medvit om dialektforskjellar utan å gå inn på konkrete detaljar.

- Klarer dei å plassera lytteprøvane geografisk, og kor nøyaktig gjer dei det i så fall?

Både nordmennene og islendingane plasserte lytteprøvane etter landsdel, men ikkje så mykje meir nøyaktig enn det. Nokre av informantane prøvde seg med meir presis plassering. For nordmennene var det enkelt å finna ut at L4⁷ var bergensar, truleg fordi storparten av dei var vestlendingar sjølve, dei studerte i Bergen, og fordi bergenstalemålet skil seg sterkt ut frå andre vestlandsdialektar (jf. Akselberg 2002). Derimot klarte dei ikkje å plassera L1 på Stord. Islendingane kjende att den karakteristiske nordlandske harde uttalen hos L6, og fleire beit seg òg merke i eit tilfelle av vestfjordsk monoftonguttale⁸ framom *-ng*, medan den sørlege blaute uttalen vart mindre kommentert. Dei plasserte altså lytteprøvane med utgangspunkt i L6, og grunnen til at L5 ikkje fekk så mange kommentarar, kan vera at den linne, reykjavikske uttalen

⁷ Dei seks lytteprøvane fekk namna L1 – L6 (Stord, Oslo, Mosjøen, Bergen, Reykjavik og Akureyri).

⁸ Elles i landet er det vanlegast med diftong føre *-ng*, som i til dømes [ˈlaungvɪr].

vert sett på som "vanleg" eller "ikkje-spesiell", og at informantane difor ikkje finn det naturleg å kommentera det språket på same måten som L6 sin uttale. Talemålet i nord vert skilt frå talemålet i sør. Igjen kom det fram at islendingane fokuserte meir på konkrete språkdrag enn det nordmennene gjorde. Gruppene var nokså like ved at dei først og fremst plasserte lytteprøvane i landsdelar, men nordmennene prøvde seg på litt meir presis lokalisering. Nordmennene er altså meir opptekne av geografi enn islendingane.

- Korleis beskriv informantane sitt eige talemål?

Her var det stor skilnad mellom dei to gruppene. Alle nordmennene meinte at dei snakka dialekt, og dei plasserte seg sjølve geografisk. Dei hadde litt problem med å seia kva språktrekk som karakteriserer dialekten deira. Islendingane var meir usikre på kva dei skulle kalla talemålet sitt, og ein del meinte at dei ikkje snakka mállyska. Dei kunne trekka fram særskilde språktrekk, men det var vanskelegare for dei å beskriva talemålet i Reykjavík-området, truleg fordi dei såg på det som minst spesielt.

Mildrid Olsen (1993) sine norske informantar meinte til samanlikning at dei nesten unntaksløst snakka dialekt, òg når samtalepartnaren ikkje gjorde det. Dei meinte at det ikkje forstyrta kommunikasjonen, noko dei tyske informantane meinte at det gjorde. Dei tyske brukte openbart mindre dialekt enn dei norske, og bruken var avhengig av situasjon og samtalepartner. I denne granskinga vart ikkje informantane bedne om å beskriva talemålet sitt.

- Meiner informantane at dialekt finst i Noreg/på Island?

Nordmennene lurte på om dette spørsmålet var alvorleg meint, og gav inntrykk av at eit positivt svar var opplagt. Til dømes svara informanten Håvard dette:

K: [...] meiner du at det finst dialektar i Norge?

H: At det finst dialektar i Norge?

K: Ja.

H: Ja...

- K: Det meiner du?
 H: [...] er det eit lurespørsmål?
 K: [latter] Nei, det er ikkje eit lurespørsmål.
 H: Nei, ok.

Alle var samde om at dialektar finst i Noreg, og fem av dei meinte at alle i Noreg snakkar dialekt. Dette var altså ikkje eit diskusjonstema for dei. For islendingane var dette derimot eit vanskeleg spørsmål. På indirekte spørsmål verka det som at dei godtok at mállyskur finst på Island, men på direkte spørsmål avviste likevel fem av dei det. Fleire av islendingane samanlikna med andre land, som Tyskland og Noreg, og meinte at sidan dei har dialektar, kan ikkje Island ha det, sidan det er færre talemålsskilnader på Island enn i Noreg og Tyskland.

- Korleis definerer informantane omgrepet 'dialekt'?

I oversikta i tabellen under ser me at fem av nordmennene definerte dialektomgrepet *geografisk*, medan to fokuserte på *språktrekk* og éin på *sosiale* aspekt. Av islendingane (utanom ein som ikkje fekk spørsmålet) var det fire som trekte fram *geografi* i definisjonen av mállyska. Éin informant brukte *avvik* frå majoritetsuttale som einaste kriterium, og to såg på *forståingsproblem* mellom varietetar som definisjonskriterium. Mállyskur kunne i utlandet vera innbyrdes vanskelege å forstå, og difor fanst kanskje ikkje mállyskur på Island, meinte dei. Sjølv om dei islandske informantane viste mest til språktrekk då dei snakka om lytteprøvane, kom det geografiske i fokus når dei vart pressa til å definera omgrepet. Det kan vera fordi dei samtidig hevdar at dialektar er noko ein finn i andre land. Dermed var det ikkje så stor forskjell på dei to gruppene då dei fekk direkte spørsmål om å definera.

	Geografisk	Sosialt	Språktrekk	Avvik	Forståing
Nordmenn	5	1	2		
Islendingar	4			1	2

Tabell 1 : Oversikt over kva kriterium informantane brukte til å definera 'dialekt'/'mállyska'

Ut frå desse svara, og frå omgrepsforståinga som kom fram indirekte, har eg prøvd å formulera ein norsk og ein islandsk dialektdefinisjon. Fordi islendingane gav eit ulikt inntrykk på direkte og indirekte spørsmål, har eg fått to "islandske" definisjonar.

Noreg:

'Dialekt' som generelt fenomen er likestilt med talemål/snakking, medan ein dialekt er ei "pakkeløysing" (der det språklege innhaldet ikkje vert spesifisert) som høyrer til på ein bestemt stad, og som ein kan bruka meir eller mindre av. Det som kjem inn når ein snakkar "mindre dialekt", kan vera former frå nabodialektar, andre dialektar og skriftspråk.

Island:

'Mállyskur' er bestemte fonologiske språktrekk som vik av frå ei norm, og som høyrer til i bestemte område. (Ved indirekte spørsmål).

Mállyskur finst ikkje på Island. Dei er geografisk betinga og gjerne så ulike at ein får forståingsproblem. (Ved direkte spørsmål).

Dei norske informantane definerer altså dialekt på begge måtane som Skramstad tek opp, som "snakking" og som statisk storleik. Det såg ut til at dei sette likskapsteikn mellom 'dialekt' og 'geolekt'. Dei brukte først og fremst lingvistiske definisjonskriterium (jf. definisjonane på s. 4), fordi dei ser på ein dialekt som ein geografisk varietet, ikkje som avvik frå eit formelt standardisert talemål. Nokre av dei kom òg inn på psykologiske kriterium ved å referera til språket ein lærer i oppveksten. Sosiologiske kriterium vart ikkje brukte. Ved indirekte spørsmål såg halvparten av islendingane berre på språklege kriterium, utan å nemna geografisk, sosial eller etnisk variasjon. Derimot finn me den sosiologiske måten å definera omgrepet på hos islendingane, der dialektar vik av frå ein standard.

Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason meiner at det finst dialektar i alle språk. Definisjonen deira inkluderer både geografiske og sosiale aspekt og presiserer at språket på Island varierer på både lyd-, ord-, bøyings- og setningsnivå. Dei islandske informantane mine var ikkje heilt samde i dette. Viss dei i det heile opna for at

dialektar finst på Island, så inkluderte dei helst berre fonologiske språktrekk i definisjonen.

Me såg over at Niedzielski & Preston (2003) og Sandøy (1996) (om nordmenn) meinte at folk generelt samanliknar dialekt med ein idealisert standard. Desse utsegnene kan stemma med det nokre av dei islandske informantane meinte, men det ser ikkje ut til å stemma med nordmennene si oppfatning av dialekt. Dei norske dialektane kompletterer i følgje informantane kvarandre, og er likeverdige, medan mållyska vik av frå eit anna omgrep.

Mildrid Olsen (1993) fann på si side at både dei tyske og dei norske informantane hadde problem med å svara på spørsmål om kva dei forstod med omgrepet 'dialekt', men at det var vanskelegast for dei tyske å definera. Kjenneteikn som vart gitt på omgrepet av begge gruppene, var at det var regionsbunde og tradisjonsbunde, og at andre ord og uttrykk vart nytta i ulike dialektar. Dei tyske meinte at dialekt heller var regionalt enn stadbunde. I Noreg var byspråk òg dialekt, medan dialektbruken i tyske byar var begrensa. Dei norske informantane til Olsen meinte at dialekt var det munnlege språket, medan halvparten av dei tyske meinte at det kunne vera både skriftleg og munnleg.

- Finst det noko som er motsett til dialekt, og finst det standardtalemål i dei to landa?

På Island finst det inga vedteken talemålsnorm, og i Noreg finst det berre ei rettleiing, som ingen er plikta til å bruka (Norsk språkråd. Årsmelding 2001, vedlegg 4). Eg ville finna ut om informantane likevel hadde ei oppfatning av om standardtalemål finst i dei to landa.

Alle informantane hadde problem med spørsmålet om "det motsette" og var usikre på kva som var meint med det. 'Standardtalemål' var ikkje ein opplagt term i nokon av gruppene. Islendingane var likevel litt meir opne for at det kan finnast eit

standardtalemål enn det nordmennene var. Tabellen under viser resultatata frå dei to spørsmåla.

Finst det noko som er motsett til dialekt?						
Noreg	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="padding: 5px;">4 ja 3 nei</td> <td style="padding: 5px;">5 ja 1 kanskje</td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">4 kanskje 4 nei</td> <td style="padding: 5px;">5 ja 3 kanskje</td> </tr> </table>	4 ja 3 nei	5 ja 1 kanskje	4 kanskje 4 nei	5 ja 3 kanskje	Island
4 ja 3 nei	5 ja 1 kanskje					
4 kanskje 4 nei	5 ja 3 kanskje					
Finst det eit standardtalemål?						

Tabell 2: Oversikt over svara på spørsmåla om det motsette og standard.

Dei norske informantane er såleis usamde med Unn Røynealand, som meiner at det finst to overregionale standardtalemål i Noreg, eit talt bokmål og eit talt nynorsk (Røynealand 2003:25). Berre éin av informantane nemnde dette, men han meinte at desse berre er opplesne mediespråk som ingen brukar naturleg. Informantane meinte at dei såkalla "standardtalemåla" har lokale særdrag, som gjer at ein kan definera dei òg som dialektar. Islendingane hadde problem med spørsmåla om standard òg, fordi dei var så usikre på om mállyska finst. Det måtte difor vera ein standard dei snakka. I definisjonsforslaga eg sette fram ovanfor såg me at dei islandske informantane gjerne definerte mállyska som avvikande frå ei slags norm.

Me kan igjen samanlikna med avhandlinga til Mildrid Olsen (1993). Dei tyske informantane hennar hadde eit klart svar då dei vart spurde om ein eventuell motsetnad til dialekt; det var høgtysk. Dei norske var meir usikre, men nemnde riksmål, bokmål, nynorsk, knoting og stilisert språk. Alle dei tyske kjente til omgrepet 'standardspråk', medan dei norske ikkje visste eller var usikre.

3 Konklusjon

Kollektivet kan bruka symbolfunksjonen til språket for å skaffa seg eit identitetsuttrykk. Noreg og Island har hatt ulike behov for eit slikt identitetsuttrykk, noko eg meiner gir seg uttrykk i informantane sine ulike oppfatningar om språket. Me er opplærde og påverka ulikt i dei to landa, og det fører til ulikt fokus på språket. To perspektiv, eit diakront og eit synkront, kan brukast for å forklara forskjellane og likskapane eg har funne i oppfatningane til dei to informant-gruppene.

3.1 Diakront perspektiv

Noreg og Island har hatt ulike behov for utvikling, men begge landa har kjempa ein sjølvstendekamp, der språket har spela ei viktig rolle. Særleg på Island var språket ei av drivkreftene i deira lange kamp for sjølvstende (Svavar Sigmundsson 2003). Språkpolitikken i dei to landa har vore ulik fordi behovet har vore ulikt, men det ser ut til at det gamle norrøne språket har stått som eit ideal for begge nasjonane.

Byggedialektane er blitt sett høgt i Noreg fordi dei var nærare det gamle norrøne språket frå før dansketida enn det danske skriftspråket var. "Bondens mål" har vore sett på som det "reine" og "opphavlege", og dialektane har difor stått sterkt. Det norske folket måtte leita etter røtene sine etter dansketida, og fann dei i det norrøne idealet, gjenspegla i dialektane. Nasjonalromantikken utløyste ein konflikt mellom det sosiale og det nasjonale. Bondestanden representerte det nasjonale, noko som var vanskeleg å svelgja for eliten.

På Island har fokuset vore på at språket deira framleis skal vera veldig likt det norrøne, og at særleg skriftspråket deira er teke vare på i tusen år. Her er det altså skriftspråket som representerer det norrøne idealet. Dei to retningane som det norrøne idealet har gitt seg utslag i, har ført til ulike fokus for språkoppfatningar i dei to landa.

Distriktpolitikk og målreising har ein samanheng i Noreg. Regionane har regionale symbol som er viktige for oss, og blant desse er språket. Språket som regionalt symbol, har vore ein del av opprøret mot sentraliseringa. Tradisjonen gjer at nordmenn fokuserer på geografi, kvar folk er frå, og distriktpolitikken har stått sterkare i Noreg enn på Island. "Dialektbølgja" på 1970-talet slo gjennom som eit resultat av samanhengen mellom distriktpolitikken og målreisinga. Regionalitet har etter kvart vorte uttrykk for kamp mot sentralisering, noko som kan vera med å forklara kvifor informantane ikkje meinte det finst eit standardtalemål i Noreg. Dei viste kanskje motstand mot autoritetar.

På Island har det vore meir sentralisering mot hovudstaden enn i Noreg (Svavar Sigmundsson 2003). Likevel er det ikkje hovudstadsmålet som har vorte sett på som mest korrekt og har vorte gitt mest status. Fokuset på skriftspråket som tradisjonsberar frå det norrøne har ført til det som ser ut som eit korrektheitsideal for språket, og landet har ein lang puristisk tradisjon (Svavar Sigmundsson 2003). Islendingane fokuserer gjerne meir på konkrete språktrekk enn på geografiske varietetar, og einskapen i språket vert gjerne trekt fram. Dei islandske informantane var difor veldig usikre på om dialektar finst på Island, fordi språket vert sett på som "Språket" (jf. "The Language" i Niedzielski & Preston 2003). Likevel var ikkje 'standardtalemål' eit opplagt omgrep for dei heller, truleg fordi dei ikkje ser nokon motsetnad mellom standard og dialekt på Island. Språkideala var danna på Island før byen Reykjavík vart til. Og då byen utvikla seg kring 1800, var språket der prega av danske embetsmenn. Men embetsmannsstanden var for liten, og hovudstaden var for liten og ung til at ein kunne få ein liknande sosial konflikt som det ein fekk i Noreg. Både vitskapsfolk og den offisielle språkpolitikken har hatt ein ideologi som seier at uttalen bør ligga nær opptil skriftspråket. Det er den nordlandske harde uttalen, og ikkje den reykjavikske, som vert vurdert til å gjengi skriftspråket best, og som dermed vert idealet. Og kriterium som *tydelegheit* og å snakka *forseggjort* er viktig.

3.2 Synkront perspektiv

Ulikskapane som ein finn i oppfatningane til dei to gruppene, kan ein relatera både til dei ulike variasjonssituasjonane og til at gruppene kjem frå to kulturar. Situasjonen er ulik i dei to landa, som den språkpolitiske historia, og det er difor naturleg at informantane frå dei to gruppene legg merke til ulike trekk i språket, og at dei ikkje fokuserer på det same. Likevel vart utfallet av plasseringa av lytteprøvane ganske likt for begge gruppene. Dei lokaliserte helst til landsdelar, og ikkje så mykje meir nøyaktig. Det vil eg tru skuldast at dei geografiske særtrekka på Island gjerne er spreidde over heile landsdelar, medan nordmennene ikkje har nøyaktig nok språkkunnskap til å lokalisera meir enn til landsdel. I tillegg kom det geografiske kriteriet fram hos islendingane når dei vart spurde direkte om å definera 'dialekt'. Det har truleg samanheng med at dei såg til utlandet der det er større geografisk variasjon enn det er på Island, og at dei ulike særtrekka på Island faktisk har ulik geografisk utbreiing. Islendingane var mykje meir usikre enn nordmennene på om språket har dialektar, sidan variasjonen er så liten, noko som òg vart forklart med tradisjonen om å sjå på det islandske språket som ein heilskap. Det at nordmennene meinte dei snakka dialekt, og at islendingane var så usikre, heng òg saman med dette.

Ein tendens er at nordmenn gjerne framhevar talemålsvariasjonen og gjer den større enn den er, medan islendingar reduserer han og legg vekt på einskapen i språket. Særprega i landa avspeglar motsetningar og maktkonfliktar innanfor kvart land. I Noreg er kampen mellom det nasjonale og det sosiale framleis ein konflikt, sjølv om landet ikkje er inndelt i sosiale klassar. Regionale krefter kjempar for ein identitet, og dette kjenner me att i synet på dialektar som "pakkøløysingar" som høyrer til i bestemte område. Noreg er ikkje eit sterkt elitistisk samfunn, og distrikta og distriktspolitikken er framleis viktig. Dei regionale kreftene tener demokratiseringa av landet. Island har nok ikkje den same opposisjonen mot sentralisering, men er på ingen måte elitistisk for det. Statusspråk på Island er heller ikkje kopla med sosial gruppe og økonomisk makt i

hovudstaden, men med korrektheit i forhold til skriftspråket og det norrøne idealet.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein 2002. Bergen – an international meeting place and a linguistic melting pot. I: *Nordica Bergensia* 26. Bergen: Universitetet i Bergen. Nordisk Institutt. 39–51.
- Ari Páll Kristinsson 1988. *The Pronunciation of Modern Icelandic*. Third Edition. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Gjerdevik, Kari 2005. "Det er ikkje det at eg ikkje er stolt". Ein studie av kva oppfatningar nordmenn og islendingar har om dialekt/mállýska. Masteravhandling i nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Halldór Halldórsson 1971. Samræming framburðar. I: Halldór Halldórsson, Baldur Jónsson (sá um útgáfuna). *Íslensk málrækt. Erindi og ritgerðir*. Reykjavík: Hlaðbúð. 78–94.
- Heimir Pálsson 2003. Moral och dubbelmoral – tankar om språknormering. I: Omdal, Helge og Rune Røsstad (red.). *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. Forskningsserien nr. 33. Kristiansand: Høgskolen i Agder. 239–246.
- Hudson, Richard A. 1996. *Sociolinguistics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Höskuldur Þráinsson og Kristján Árnason 2001. Mállýskur. I: Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson (red.). *Alfræði íslenskrar tungu* (cd). Reykjavík: Námsgagnastofnun.
- Kristensen, Kjeld 1977. "Variationen i vestjysk stationsbymål". I: *Dialektstudier* 4. bind, 1. halvbind. København: Akademisk Forlag. 29–109.
- Kristján Árnason 2003. Language Planning and the Structure of Icelandic. I: Kristján Árnason (red.). *Útnorður*. Reykjavík: University of Iceland Press. 199–218.
- Nesse, Agnete 1999. "Hva vil vi med undervisningsdisiplinen 'Norsk Dialektkunnskap'?". I: *Norsk læreren* 1/1999.
- Niedzielski, Nancy A. & Dennis R. Preston 2003: *Folk linguistics*. New York–Berlin: Mouton de Gruyter.
- Norsk språkråd. *Årsmelding 2001*. Oslo: Norsk språkråd.
- Olsen, Mildrid 1993: *Dialekt : zu Begriff und Sprachwirklichkeit in Deutschland und Norwegen : mit empirischer Untersuchung in Bayern und Hordaland*. Hovudoppgave i tysk. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Papazian, Eric 1998: Anmeldelse: "Martin Skjekkeland: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*". I: *Maal og minne*. 97–107.
- Røyneland, Unn 2003. Språk og dialekt. I: Mæhlum, Brit m.fl. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. 13–31.
- Sandøy, Helge 1977. Island: Historia ligg gjømt i språket. I: Vikør, Lars S. *Språkpolitikk på fem kontinent*. Oslo: Det Norske Samlaget. 75–98.
- Sandøy, Helge 1987. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, Helge 1996. *Talemål*. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, Helge 2003. Kontakt og spreining. I: Mæhlum, Brit m.fl. *Språkmøte. innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. 224–246.
- Skramstad, Tone 1999. Oslocirkumferensen og språklig regionalisering: en metodetriangulert undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland. Hovedoppgåve i nordisk språk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Svavar Sigmundsson 2003. Purisme og nation på Island. I: Sandøy, Helge, Randi Brodersen og Endre Brunstad (red.). *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Volda: Høgskulen i Volda.
- Venås, Kjell (1997) [1979]. "Riksspråk-regionalmål-målføre". I: Venås, Kjell. *Målvitskap og målrøkt – festskrift på 70-årsdagen 30. november 1997*. Oslo: Novus Forlag. 19–37.
- Venås, Kjell 1991 [1982]. *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi*. Oslo: Novus forlag.